

РЕЦЕНЗИЯ

на научните трудове на гл. ас. д-р Димитрия Костадинова Спасова, участник в обявения конкурс в Държавен вестник бр.37/07.05.2021 за заемане на научната длъжност „доцент“ по професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата (Теория и история на културата (Сакрално пространство и обредна система от българската народна култура))

От проф. д.н.к. Васил Марков, преподавател в катедра Културология, Факултет по изкуствата на ЮЗУ „Неофит Рилски“, член на научното жури, назначено със Заповед № 1336/18.06.2021 г. на Ректора на ЮЗУ „Неофит Рилски“

I. Кратки биографични данни за кандидата

Гл. ас. д-р Димитрия Костадинова Спасова е завършила специалност „Културология“ на ЮЗУ „Неофит Рилски“ през 2003 година. От 2004 до 2008 година е редовен докторант в докторската програма „Теория и история на културата“ на катедра Културология при ЮЗУ „Неофит Рилски“. През 2010 година защитава успешно образователната и научна степен „доктор“ пред СНС при ВАК с дисертационен труд на тема: „Древни магически практики в народната медицина от Югозападна България“. От 2011 до 2014 година е асистент, а от 2014 и понастоящем е главен асистент в катедра „Културология“, Факултет по изкуствата при Югозападен университет „Неофит Рилски“, в направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата. Преподавател е по дисциплините „Българска народна култура“, „Популярна култура“, „Всекидневна култура“, „Социализация на културното наследство“, „Българската народна култура като обект за културен туризъм“, и др.

Д-р Спасова има специализации по „Италиански език и култура“ и по „Etruscologia e antichità italiche“ в Университета за чужденци в Перуджа, Италия, както и завършен курс по „Интерактивни методи на обучение във висшето образование“ по проект „Развитие на човешките ресурси“ на МОН, Р България.

Колегата Димитрия Спасова е член на Съюза на учените в България, член е на Факултетния съвет на Факултета по изкуствата при ЮЗУ „Неофит Рилски“. Ръководител е на магистърската програма „Културно наследство и културен туризъм“ към катедра „Културология“, Факултет по изкуствата. Ръководител е на студентската и докторантска секция на Университетския научно-изследователски център за древни европейски и източно-средиземноморски култури при ЮЗУ „Неофит Рилски“ в Благоевград.

Неизменен организатор и участник е в многобройните теренни експедиции, както и в националните и международните проекти на Центъра за древни култури от 2001 година и понастоящем. Организатор, съорганизатор и участник е в повече от 15 международни и национални научни форуми. Автор е на идеята, както и на организацията, и на провеждането на пътуващите студентски научни семинари, посветени на културното наследство. Участник е в 24 международни и национални научно-изследователски и образователни проекти на Факултета по изкуствата, сред които се открояват “Borderless Culture” и “Action Plan” по европейската програма INTERREG Greece-Bulgaria (2017-2021), както и в Националната научно-изследователска програма КИННПОР на МОН (2019-2021). Специално следва да отбележа тук водещата роля на колегата Димитрия Спасова по организацията и реализирането на трите международни научни симпозиума „Мегалитни паметници и култови практики“ (2012, 2016, 2020 г.), на Центъра за древни култури, както и основния и принос за публикуването на актите от симпозиумите.

II. Характеристика на научната и научно-приложната продукция на кандидата

Гл. ас. д-р Димитрия Спасова изпълнява и надвишава минималните национални изисквания за „доцент“ в Научна област 3. Социални, правни и стопански науки, както и Допълнителните минимални изисквания на ЮЗУ Неофит Рилски“ за „доцент“ в същата научна област. Тя участва в конкурса за заемане на академичната длъжност „доцент“ по професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата (Теория и история на културата (Сакрално пространство и обредна система от българската народна култура)) с хабилитационен труд, една научна монография, една глава в колективна научна монография и 21 научни статии. Към тях са добавени и 4 съставителства на научни сборници от международни научни форуми. Изследванията са по темата на конкурса.

Хабилитационният труд на гл. ас. д-р Димитрия Спасова - Сакрално пространство и обредна система. По материали от народната култура на Югозападна България. Благоевград: УИ Неофит Рилски, 2021, ISBN 978-954-00-0266-8 съдържа 199 стандартни страници текст и приложение от 16 страници документален снимков материал. Структурирана е в три глави. Притежава увод, заключение, подробна библиография и списък на осведомителите.

В увода авторката ни въвежда в проблематиката на изследването, като част от една широка и многогодишна интердисциплинарна научно-изследователска програма.

Целта на изследването е ясно и конкретно определена – да се изследва сакралната география и свързаните с нея традиционни народни вярвания и обредна система в Пиринския край. Определен е географският обхват и е посочена спецификата на използваната методология. Представени са подробно източниците на изследването, които са структурирани от д-р Спасова в четири групи, следвайки принципа да се върви от частното към общото. Още от това представяне на източниците ясно личи, че изследването се базира основно на резултатите от многогодишните теренни проучвания на авторката, чието публикуване и анализ аз считам за един от основните приноси за науката на това монографично изследване. В края на увода д-р Спасова е представила и защитила структурата на своето монографично изследване.

Първа глава е озаглавена „Сакрално пространство и селищна система“. Тук авторката разглежда структурата и характера на традиционната селищна система в Пиринския край. В рамките на анализа е акцентирано върху силната зависимост на традиционното земеделие и скотовъдство от природните явления и опитите на традиционния колектив да повлияе върху тях както с рационални, така и особено с ирационални методи. Авторката отделя специално внимание на затвореността и консервативността на поселищната система в Пиринския край, в резултат на което, според мен, правилно извежда твърдението, че на това, в голяма степен, се дължи и продължителното съхраняване на традицията тук. Специално следва да обърне внимание на изследвания в тази връзка от д-р Спасова проблем за възприемането от традиционния човек, на собственото село и свързания с него ландшафт на селското землище като микрокосмос и като своеобразен център на света, а селската общност, като по-добра или най-добрата от всички останали заобикалящи я селски общности, което е важна част от народопсихологията на българите. В тази връзка, забележително е и изследването от авторката в Пиринския край обграждане на селищната територия със свети места - черковища, чрез които по магически път, чрез своеобразен мисловен кръг, се отделя сакрализираното, от традиционната народна вяра собствено селище и землище, от останалия свят и едновременно с това се осигурява закрилата му, от почитаните в тези християнски свети места светци. Намирам подробното и прецизно описание на черковищата около изследваните от колегата Димитрия Спасова селища в Югозападна България за принос на изследването, тъй като немалка част от тях са напълно неизвестни на науката, особено като сакрални и обредни комплекси. В резултат на публикуването им те са превърнати в ценен извор за етнологията и за историята на културата в изследвания регион.

Върху много богат, автентичен етнографски материал, в голямата си част проучен и събран лично от д-р Спасова на терен, тя е представила и задълбочено е анализирала образа на митологичния персонаж стопан/ин от българската народна вяра, като закрилник на дома, на селското землище и дори на цели планини и региони от Югозападна България. Виждаме го като домашна змия, като змей, като кръстат орел, като християнски светец – закрилник и пр., в чиито многолики образи, авторката открива предхристиянските и християнските черти на този митологичен персонаж. Тук следва да отбележа, че д-р Спасова не само потвърждава характерните черти на стопан-закрилник, известни ни от предшествашите я изследвачи, но успява, в резултат на откритията си на терен, да обогати известния образ на този изключително интересен митологичен персонаж с още черти от народната вяра за него на Средна Места. Особено показателен за мен е откритият на терен и изследван от авторката в село Господинци, Гоцеделчевско разказ на Фатме Цирева за съхранената вяра на местното население, чак до втората половина на 20 век, в митологичния персонаж „стопан на къща“, както и за обряда „Стопанова гозба“, извършван от жителите на селото в негова чест, за да си осигурят закрилата му над здравето и плодородието през годината. Забележителна е и връзката, която прави авторката между ритуалните обиколки на сакралните християнски центрове – черковища и църкви, чрез специфични обредни хора и обредът Кръстоноше, с който се обхождат с литийно шествие в кръгов план черковищата, обграждащи селището за да се измоли плодородието, заключавайки, че те са от един и същ семантичен ред. Много успешно са изведени и културно-историческите наслоения в тези обреди, т.е. връзката на християнския обред с по-стария езически култ към митологичния закрилник – стопанът, осигуряващ плодородието за традиционната селска общност.

Във втора глава „Върхове, черковища и обреди в метеорологичен аспект“ д-р Спасова изследва върховете в Пиринския край, с разположени върху тях свети места, като символ на космическата планина. Позовавайки се, в семантичен план, на триделното деление на подредения космос от митологичното мислене, авторката успешно е защитила тезата си, че изследваните сакрални топоси са свързани най-вече с върховете, тъй като те принадлежат на небесното пространство. Там, където в митологичното мислене се разполагат небесните божества, господ и светците. За успех в тази глава намирам и разделянето на обожествяването на високата част от Пирин планина – от повисок ред, и многобройните, разположени по-ниско около селищата върхове – от понисък ред. Специално следва да отбележа оригиналната и много добре защитена теза на д-р Спасова за обожествения и превърнат в обект на поклонение връх Ел тепе (връх

Вихрен) в Пирин, която се изказва за пръв път в българската наука и определено е неин оригинален принос в изследването на Югозападна България. В тази глава на монографията си д-р Спасова е представила фолклорните обредни практики за предизвикване на дъжд и плодородие и респективно, предпазване от бури и градушки, изпълнявани в няколко знакови черковища от Пиринския край, разположени на високи планински върхове, изследвани лично от нея. Подробно са проучени и задълбочено са анализирани традиционните обреди от върховете Пиленцето край с. Добротино, Ляски връх край с. Старо Ляски, Св. Петър край с. Тешово и с. Парил, св. Спас край с. Кръстилци и с. Палат и др. Проучването, документирането и публикуването на тези традиционни народни календарни празници от изследвания регион, с техните характерни особености и специфични черти, само по себе си е сериозен принос в изследването на Пиринския край в частност и за българската етнология като цяло. В резултат на анализа, авторката достига, според мен, до един особено важен извод, по отношение на митологичното мислене на българите от Пиринския край, имащ паралели както в древните, така и в други традиционни общества, а именно: как рационалното знание, натрупано в резултат на хилядолетен опит, за това че дъжда и плодородието, но и природните бедствия, идват от точно определени топоси – високи планински върхове, е породило вярвания за митологични персонажи, които са господари на метеорологичните явления. Те са обект на почит, доколкото от тях зависи живота и благополучието на традиционния колектив. Тях традиционният човек храни на празниците им, като стопани-покровители и пак с тях сяда на една трапеза в принебесното пространство, от върха на космическата планина. Това наблюдение, според мен, в голяма степен отговаря и на трудния въпрос – по каква причина толкова упорито се повтаря култовата приемственост между предхристиянските и християнските свети места в изследвания регион.

Трета глава е концентрирана върху обредите от пролетния празничен цикъл в изследваните черковища от Пиринския край. Авторката е изследвала връзката на пролетната обредна система с плодородието, с метеорологичните условия и явления през този сезон и осигуряването по ритуално-магически път на дъжд, така необходим през пролетта за аграрните дейности, от които пък съответно зависи изцяло благополучието на традиционния колектив. Познавайки се основно на текстове от митологични и религиозни български народни песни, произхождащи от изследвания регион, д-р Спасова е извела почитаните в българската народна вяра светци-дъждоносци – Св. Георги, св. Спас, Св. Костадин, Св. Дух и пр. през периода април-юни, като основателно

достига до извода, че концентрирането им в календарен план през пролетта далеч не е случайно. Пак в тази връзка авторката посочва че те доминират и като свети места в изследвания от нея регион. Основателно д-р Спасова вижда в тези светци стопани-покровители, с черти, наследени от езическата религия, като специално отбелязва сложния процес на култовата приемственост.

Специално място е отделено място на темата за свещения брак в пролетната обредност, като авторката извежда проблема от най-ранния природен код, при който небето опложда земята чрез пролетния дъжд, за да се роди плодородието. Митологична представа, която д-р Спасова открива като артефакт в редица български фолклорни текстове, чието съответствие сочи в брачната семантика на редица традиционни народни пролетни обреди като например лазаруване, кумичене, люлеене на гергьовски люлки и пр. Акцентът тук д-р Спасова е поставила върху богатия песенен и легендарен фолклор третиращ темата за змейовата сватба, като артефакт от древното митологично мислене, свързан с обредното осигуряване на плодородието през пролетта, в българския фолклор от Пиринския край. Авторката подробно е изследвала представянето на змея като метеорологично явление – като облак, мъгла, вихрушка, гръмотевици и светкавици, връзката му с върхът на планината, с планинските езера и пещери и скали, където е неговият дом и където отнася своята избраница, след като я е грабнал от хорото на един от двата най-големи пролетни календарни празници – Великден или Гергьовден, за да я направи своя невеста. В тази връзка специално място е отделено и на функцията му на стопан - покровител, осигуряващ небесната вода, плодородието и благополучието в землищата на селищата с които е свързан. Специално място в изследването си д-р Спасова е отделила на женската и мъжка обредна инициация, от пролетния празничен цикъл, свързан с изследваните от нея черковища на Ляски връх и връх Пиленцето в Пирин, както и на Палатски връх в долината на Струма. Намирам за значим принос проучването на терен, лично от авторката, на аналогичните обредни действия от с. Волакас, в планината Боздаг на територията на Р Гърция, заради запазеният им до наши дни облик. Това е позволило на колегата Спасова да ни представи един задълбочен и пълен анализ на забележителните конски кушии от пролетната обредност, специфични за долината на Средна Места (Конските кушии се провеждат по традиция у нас на Тодоров ден, б.а.), които носят характера на мъжка инициация. Сериозен принос на авторката са и забелязаните от нея елементи на маскарадната обредност при ритуалите от мъжката инициация – много добре представена, оригинална авторова теза.

В заключението д-р Димитрия Спасова е обобщила основните изводи, като на базата на изследваните свети места от Пиринския край и пролетните обредни практики, свързани с тях, е предложила оригиналната теза за обособен микро-период в пролетно-летния цикъл на традиционния народен календар, обхващащ периода от Гергьовден до Спасов ден – времето, в което природата се възражда за нов живот, а заедно с нея и земеделието и животновъдството, силно зависими в това време от метеорологичните явления и имащи нужда от покровител, какъвто се явява митологичния стопан от региона на Средна Места. Това е и времето на свещения брак, гарантиращ плодородието, изобилието и благополучието през календарната година.

Библиографията на рецензираната монографията е богата и представя достатъчно пълно изследванията по тази научна проблематика

Имайки предвид гореизложено, както и посочените приноси за науката, считам, че монографията на гл. ас. д-р Димитрия Спасова има завършен характер на хабилитационен труд в Професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата.

Монографията на д-р Димитрия Спасова „Магически практики от българската народна медицина“ е публикация на дисертационния и труд. Така авторката дава възможност за широк достъп на научната общност до научните резултати от докторската и теза. И това изследване е изградено основно върху теренните и проучвания в Югозападна България, обогатени с архивни материали от Института по фолклор при БАН, Етнографския институт с музей при БАН и редица още източници, поставени в широк сравнителен и хронологически план. Монографията е организирана в 4-ри глави, като са представени и анализирани множество народни баяния, произхождащи от Югозападна България. Проследени са архаичните корени на основните елементи на баянията. За най-значим научен принос на този труд намирам откриването на терен, документирането и изследването на архаичните народни магически практики „Отключване на късмета“ и „Обръщането на пласа“.

Гл. ас. д-р Димитрия Спасова е **съавтор в колективната научна монография В. Марков, Ал. Гоцев, А. Генов, Д. Спасова, Ан. Ифандиев. Мегалитни светилища в Югозападна България. Благоевград: УИ Неофит Рилски, 2021. Под печат.** Книгата е обобщаващ резултат на 20 годишните интердисциплинарни проучвания на колегиума на Университетския научно-изследователски център за древни европейски и източно-средиземноморски култури на мегалитната култура в Югозападна България. Д-р Спасова е автор на 4-та глава „Сакрално пространство и народна вяра“, където авторката е

представила резултатите от етнографските проучвания на мегалитните паметници в изследвания регион. Акцентирала е върху мястото и ролята на местния релеф и на природния код в процесите на сакрализация, както и на култовата приемственост при предхристиянските и християнските свети места в региона. Богато е представена и анализирана забележителната по своето богатство и специфика традиционна народна обредност. Специално е подчертана ролята на архетипното мислене за пренасянето на традицията във времето, чак до наши дни.

Д-р Спасова е представила за участието си в конкурса за доцент **21 научни статии**, от които 11 на български и 10 на английски език. Те могат да се обособят в няколко тематични кръга, според характера на изследваната проблематика, отразяваща научните интереси и дирения на авторката.

Най-голям е тематичният кръг от научни статии, посветени на представяне и анализ на архаични традиционни календарни народни обичаи и ритуали, и лечебни практики от региона на Югозападна България: „Meteorological Beliefs Related to the Veneration of High-Mountain Christian Holy Sites in Southwestern Bulgaria“, „Културно-исторически наслоения в магическите практики за отключване на късмета от Югозападна България“. „„Демонологични представи от традиционната народна култура (По теренни етнографски материали от Гоцеделчевско)“, „Спасовден в празнично-обредната система на с. Палат др.

В специална подгрупа могат да се обособят статиите на авторката, посветени на народните обичаи и обреди, свързани с мегалитни паметници. Публикувани са уникални и неизвестни на науката народни ритуали, които са анализирани в сравнителен и генеалогичен план. Към тази подгрупа принадлежат изследванията на д-р Спасова: „Етнографските проучвания като принос в изследването на мегалитната култура“, „Folk Beliefs and Ritual Practices Associated with Megaliths in Southwestern Bulgaria“, „Ethnographic Research on the Continuous Use of Ancient Unorthodox Religious Centers“, „Living Healing Rituals in Open-Air Sanctuaries“ и др.

Друга значима група са научните статии на д-р Димитрия Спасова, посветени на изследването на народната култура като ресурс за развитие на културния туризъм: „Folk Customs in Bulgarian-Greek Cross-Border Region as Cultural Tourism Resource“, „Folklore as a Resource for Development of Cultural Tourism“, „Wine in rites from Bulgarian folk culture“, и др.

Третата група статии в които д-р Спасова участва като съавтор, има интердисциплинарен характер. Това естествено се предполага от участието на авторката

в множество интердисциплинарни изследвания на терен, а по-късно и при докладването им на международни и национални научни форуми, както и при публикуването на най-значимите открития и резултати, като например: Stoev, Al. , Maglova, P., Markov, V, Spasova, D., Genov, A. Structure of the sacred space, astronomical orientation and functional evolution of the rock-cut monument near the village of Lilych, Kyustendil region, Bulgaria. In Sonja Draxler, Max E. Lippitsch & GudrunWolfschmidt (Eds) Harmony and Symmetry Celestial regularities shaping human culture Proceedings of the SEAC 2018 Conference in Graz, Hamburg: Gudrun Wolfschmidt pp. 39-44; Markov, V., Spasova, D., Genov, A. (2021) The Pyramid near Kovil as a Phenomenon of the Cultural Heritage on the Balkans” In: International Symposium of Proponties and the Surrounding Cultures – from Pre-history to the end of Antiquity. 15-19 октомври 2018. Biga, Turkey и др.

III. Основни приноси в научната, научно-приложната и преподавателска дейност на кандидата

Като цяло следва да посоча, че в представените за конкурса научни монографии и статии, кандидатката за доцент гл. ас. д-р Димитрия Спасова, е постигнала значими научни резултати, включващи важни научни открития на терен, резултати от научния анализ, сред които са изследването на свещената география на Средна Места и тезата за връзката между метеорологичните явления с основаването, функционирането и култовата приемственост при светите места в региона. Към тях следва да се добавят приносите, свързани с откриването и изследването на уникални лечебни и традиционни народни обреди, свързани с мегалитни светилища, както и откриването и резултатите от изследването на неизвестни или малко известни на науката традиционни народни магически практики.

Към научно-приложните приноси следва да се посочат изследванията на авторката в областта на културния туризъм, имащи значение за развитието на културните индустрии в Югозападна България.

В преподавателската дейност определен принос на д-р Димитрия Спасова е организирането и провеждането, вече години наред, на пътуващи студентски научно-практически семинари, чрез които студентите се запознават с най-значимите оригинали от културното наследство на България и на Балканите.

IV. Критични бележки и препоръки.

Към текстовете на рецензираните научни трудове могат да се отправят и бележки, и препоръки, като например да се потърсят свързващи звена за пренасянето на традицията през Средновековието към Новото време. Не това, обаче, е най-важното. Най-важното е, че колегата Димитрия Спасова се е справила успешно с една сложна, интердисциплинарна по своя характер и трудна изследователска задача.

V. Заключение

Имайки предвид всичко гореизложено и въпреки направените препоръки, убедено предлагам на уважаемото Научно жури да присъди на гл. ас. д-р Димитрия Костадинова Спасова научното звание *доцент* в Научна област 3. Социални, стопански и правни науки, Професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата.

Рецензент:

Проф. д.н.к. Васил Марков

04.09.2021 г., Благоевград

REVIEW

of the scientific works of Ch. Assistant Professor Dr. Dimitria Kostadinova Spasova, participant in the competition announced in the State Gazette No. 37 / 07.05.2021 for holding the scientific position of "Associate Professor" in the professional field 3.1. Sociology, anthropology and cultural sciences (Theory and history of culture (Sacred space and ritual system of Bulgarian folk culture))

From Prof. D.Sc. Vasil Markov, Lecturer in the Department of Cultural Studies, Faculty of Arts, SWU "Neofit Rilski", member of the scientific jury, appointed by Order № 1336 / 18.06.2021 of the Rector of SWU "Neophyte Rilski"

I. Brief biographical data about the candidate

Ch. Assistant Professor Dr. Dimitria Kostadinova Spasova graduated in cultural studies at SWU "Neofit Rilski" in 2003. From 2004 to 2008 he was a full-time doctoral student in the doctoral program "Theory and History of Culture" at the Department of Cultural Studies at SWU "Neofit Rilski". In 2010 he successfully defended the educational and scientific degree "Doctor" before the Specialized Scientific Council at the Higher Attestation Commission with a dissertation on the topic: "Ancient magical practices in folk medicine from Southwestern Bulgaria." From 2011 to 2014 he was an assistant, and from 2014 he is chef assistant at the Department of Cultural Studies, Faculty of Arts at Southwestern University "Neofit Rilski", in the professional direction 3.1. Sociology, anthropology and cultural sciences. She is a lecturer in the disciplines "Bulgarian Folk Culture", "Popular Culture", "Everyday Culture", "Socialization of Cultural Heritage", "Bulgarian Folk Culture as a site for cultural tourism", etc.

Dr. Spasova has specializations in "Italian Language and Culture" and "Etruscologia e antichità italiane" at the University of Foreigners in Perugia, Italy, as well as a completed course in "Interactive teaching methods in higher education" under the project "Development of the Human resources" of the Ministry of Education and Science, Republic of Bulgaria.

Colleague Dimitria Spasova is a member of the Union of Scientists in Bulgaria, a member of the Faculty Council of the Faculty of Arts at SWU "Neofit Rilski". She is the head of the master's program "Cultural Heritage and Cultural Tourism" at the Department of Cultural Studies, Faculty of Arts. She is the head of the student and doctoral section of the University Research Center for Ancient European and Eastern Mediterranean Cultures at SWU "Neofit Rilski". She has been a constant organizer and participant in numerous field expeditions, as well as in the national and international projects of the Center for Ancient Cultures since 2001 and now. Organizer, co-organizer and participant in more than 15 international and national scientific forums. She is the author of the idea, as well as of the organization and holding of the traveling student scientific seminars, dedicated to the cultural heritage. He is a participant in 24 international and national research and educational projects of the Faculty of Arts, among which stand out "Borderless Culture" and "Action Plan" under the European program INTERREG Greece-Bulgaria (2017-2021), as well as in the National Research KINNPOR research program of the Ministry of Education and Science (2019-2021). I should especially mention here the leading role of colleague Dimitria Spasova in the organization and performance implementation of the three international scientific symposia "Megalithic monuments and cult practices (2012, 2016, 2020), of the Center for Ancient Cultures.

II. Characteristics of the scientific and scientific-applied production of the candidate

Ch. Assistant Professor Dr. Dimitria Spasova fulfills and exceeds the minimum national requirements for "Associate Professor" in Scientific field 3. Social, legal and economic sciences, as well as the Additional minimum requirements of SWU Neofit Rilski for "Associate Professor" in the same scientific field. She participates in the competition for the academic position of "Associate Professor" in a professional field 3.1. Sociology, anthropology and cultural sciences (Theory and history of culture (Sacred space and ritual system of Bulgarian folk culture)) with a habilitation thesis, one scientific monograph, one chapter in a collective scientific monograph and 21 scientific articles. To them are added 4 compilations of scientific collections from international scientific forums. The researches are on the topic of the competition.

The habilitation work of Ch. Assistant Professor Dr. Dimitria Spasova - Sacred space and ritual system. Based on materials from the folk culture of Southwestern Bulgaria. Blagoevgrad: UI Neofit Rilski, 2021, ISBN 978-954-00-0266-8 contains 199 standard pages of text and an appendix of 16 pages of documentary photo material. The text is structured in three chapters. The text has an introduction, conclusion, detailed bibliography and a list of informants.

In the introduction, the author introduces us to the issues of research, as part of a broad and multi-year interdisciplinary research program. The purpose of the study is clearly and specifically defined - to study the sacred geography and related traditional folk beliefs and ritual system in the Pirin region. The geographical scope is determined and the specifics of the methodology used are indicated. The sources of the research are presented in detail, which are structured by Dr. Spasova in four groups, following the principle of going from the private to the general. From this presentation of the sources it is clear that the study is based mainly on the results of many years of field research of the author, whose publication and analysis I consider one of the main contributions to the science of this monographic study. At the end of the introduction, Dr. Spasova presented and defended the structure of her monographic study.

The first chapter is entitled "Sacred Space and Settlement System". Here the author examines the structure and character of the traditional settlement system in the Pirin region. The analysis focuses on the strong dependence of traditional agriculture and animal husbandry on natural phenomena and the attempts of the traditional collective to influence them with both rational and especially irrational methods. The author pays special attention to the closedness and conservatism of the settlement system in the Pirin region, as a result of which, in my opinion, correctly states the statement that this is largely due to the long-term preservation of tradition here. I should pay special attention to the research in this regard on the perception of the traditional man, his own village and the associated landscape as a microcosm and as a kind of center of the world, and the rural community as the best of all other rural communities. This is an important part of the folk psychology of the Bulgarians. In this regard, the researched enclosure of the settlement territory with holy places - chapels is remarkable, through which in a magical way, through a kind of circle, the sacralized own land is separated and at the same time its protection is ensured by the saints revered in these Christian holy places. I find the precise description of the chapels around the settlements in Southwestern Bulgaria studied by my colleague Dimitria Spasova for the contribution of the research, as many of them are completely unknown to science, especially as sacred and ritual complexes. As a result of this publication, they have become a valuable source for ethnology and the history of culture in the studied region.

On a very rich, ethnographic material, mostly studied and collected personally by Dr. Spasova in the field, she has presented and thoroughly analyzed the image of the mythological landlord of the Bulgarian folk faith, as a protector of the home, the regions and even of whole mountains from Southwestern Bulgaria. We see him as a domestic snake, as a dragon, as a eagle, as a Christian saint - protector, etc., in whose many images, the author discovers the pre-Christian and Christian features of this mythological character. Here I should note that Dr. Spasova not only confirms the characteristics of the landlord - protector, known to us from previous researchers, but manages, as a result of his discoveries in the field, to enrich the famous image of this extremely interesting mythological character with more features. The connection that the author makes between the ritual tours of the sacred Christian centers - the chapels and the tours of the churches, through specific ritual people, concluding that they are of the same semantic order, is also remarkable. The cultural-historical layers in these rites have also been very successfully derived, ie. the connection of the Christian rite with the older pagan cult to the mythological protector - the landlord, providing fertility for the traditional rural community.

In the second chapter "Peaks, churches and rites in meteorological aspect" Dr. Spasova explores the peaks in the Pirin region, with holy places located on them, as a symbol of the cosmic mountain. Referring to the three-part division of the ordered cosmos in mythological thinking, the author has successfully defended her thesis that the studied sacred topos are mostly related to the peaks, as they belong to the celestial space. Where in mythological thinking the heavenly deities and the saints are located. For success in this chapter I find the division of the deification of the high part of the Pirin Mountains - of a higher order, and the numerous, located lower, around the settlements, peaks - of a lower order. I should especially mention the original and very well defended thesis of Dr. Spasova about the deified and turned into an object of worship El Tepe peak (Vihren peak) in Pirin Mountain. Thesis which is expressed for the first time in Bulgarian science and is definitely its original contribution to the study of Southwestern Bulgaria. In this chapter of her monograph, Dr. Spasova presented the folklore ritual practices for inducing rain and fertility and, respectively, protection from storms and hail, performed in several iconic chapels in the Pirin region, located on high mountain peaks, studied by her personally. The traditional rites from the peaks Pilentseto near the village of Dobrotino, Lyaski peak near the village of Staro Lyaski, Sv. Peter near the village of Teshovo and the village of Paril, St. Spas near the village of Krastiltsi and the village of Palat and others. The study, documentation and publication of these traditional folk calendar holidays from the studied region, with their characteristics and specific features, is in itself a serious contribution to the study of the Pirin region and in particular for Bulgarian ethnology in general.

As a result of the analysis, the author reaches a particularly important conclusion regarding the mythological thinking of the Bulgarians from the Pirin region, having parallels in both ancient and other traditional societies, namely: how the rational knowledge gained as a result of millennial experience, that rain and fertility, but also natural disasters, come from specific topos - high mountain peaks, has given rise to beliefs about mythological characters who are masters of meteorological phenomena. They are an object of respect, insofar as the life and well-being of the traditional team depend on them. The traditional man feeds them on their holidays, as patron saints, and again sits with them at a table in the heavenly space, from the top of the cosmic mountain. This observation, in my opinion, largely answers the difficult question - why is the cult continuity between the pre-Christian and Christian holy places in the studied region so persistently repeated.

The third chapter is concentrated on the rites of the spring holiday cycle in the studied chapels from the Pirin region. The author has studied the connection of the spring ritual system

with fertility, with the meteorological conditions and phenomena during this season and the provision, in a ritual-magical way of rain, so necessary in the spring for agricultural activities. Referring mainly to texts from mythological and religious Bulgarian folk songs originating from the studied region, Dr. Spasova points out the saints-rain-bearers revered in the Bulgarian folk faith - St. George, St. Spas, St. Kostadin, St. Spirit, during the period April-June, reaching to rightly concluding, that their concentration in the spring far from accidental. The author points out that they dominate as holy places in the region she studies. Dr. Spasova sees in these saints patron saints traits, inherited from the pagan religion, noting the complex process of cultic continuity.

A special place is given to the topic of sacred marriage in the spring rites. The author derives the problem from the earliest natural code, in which the sky fertilizes the earth through the spring rain to give birth to fertility. A mythological notion that Dr. Spasova finds as an artifact in a number of Bulgarian folklore texts, the correspondence of which she points to in the marriage semantics of a number of traditional folk spring rites, such as Lazarus, kumichene, etc. The emphasis here Dr. Spasova has placed on the rich songs and legendary folklore, treating the theme of the dragon wedding, as an artifact of ancient mythological thinking, associated with the ritual provision of fertility in the spring. The author has studied in detail the representation of the dragon as a meteorological phenomenon - as a cloud, fog, whirlwind, thunder and lightning, its connection with the top of the mountain, with mountain lakes, caves and rocks, where his home. In this regard, a special place is given to his function as a patron, providing heavenly water, fertility and prosperity in the lands of the settlements with which he is associated. Dr. Spasova has given a special place in her research to the female and male ritual initiation, from the spring holiday cycle related to the chapels she studied on Lyaski peak and Piletsko peak in Pirin, as well as on Palanski peak in the Struma valley. I find a significant contribution in the study of the rites on the terrain, made personally by the author, of the similar ritual actions from the village of Volakas, in the mountain Bozdag, on the territory of the Republic of Greece, because of their preserved appearance to XXI century. This allowed my colleague Spasova to present us with an in-depth and complete analysis of the remarkable horse kushii from the spring rituals, specific to the valley of Middle Mesta river.

In the conclusion Dr. Dimitria Spasova summarized the main conclusions, based on the studied holy places in the Pirin region and the spring ritual practices related to them, proposed the original thesis for a separate micro-period in the spring-summer cycle of the traditional folk calendar, covering the period from St. George's Day to Savior's Day. This is the time when nature is reborn for a new life, and with it agriculture and animal husbandry, highly dependent on meteorological phenomena and in need of a protector. Such is the mythological master of the region of Sredna Mesta. This is also the time of the sacred marriage, guaranteeing fertility, abundance and prosperity during the calendar year.

The bibliography of the peer-reviewed monograph is rich and presents enough research on this scientific issue.

Having in mind the above, as well as the mentioned contributions to science, I believe that the monograph of Ch. Assistant Professor Dr. Dimitria Spasova has character of habilitation work in the Professional direction 3.1. Sociology, anthropology and cultural sciences.

A monograph by Dr. Dimitria Spasova "Magical practices of Bulgarian folk medicine" is a publication of her dissertation. Thus, the author allows for wide access to the scientific community to scientific results of her doctoral thesis. This study was built mainly within the fields and research in Southwestern Bulgaria, enriched with archival materials from the Institute

of Folklore at BAS, the Ethnographic Institute with a museum at BAS and a number of other sources placed in a broad comparative and chronological plan. The monograph is organized in 4 chapters, presenting and analyzing many folk spells produced by Southwestern Bulgaria. Traced with archaic roots of the elements of the spells. For the most significant scientific contribution to this work I find the discovery of terrain, documentation and consideration of archaic folk magic practices "Unlocking the luck" and "Turning the the soil".

Dr. Dimitria Spasova is a co-author of the collective scientific monograph V. Markov, Al. Gotsev, A. Genov, D. Spasova, An. Ifandiev. Megalithic sanctuaries in southwestern Bulgaria. Blagoevgrad: UI Neofit Rilski, 2021. Under print. The book is a summary of the 20 years of interdisciplinary research of the Collegium of the University Research Center for Ancient European and Eastern Mediterranean Cultures of the Megalithic Culture in Southwestern Bulgaria. Dr. Spasova is the author of Chapter 4 "Sacred Space and Folk Faith", where the author presented the results of ethnographic studies of megalithic monuments. She emphasized the place and role of the local relief and the natural code in the processes of sacralization, as well as the cultic continuity in the pre-Christian and Christian holy places in the region. The traditional folk rituals, remarkable for their richness and specificity, are presented and analyzed. The role of archetypal thinking in the transmission of tradition in time, up to the present day, is especially emphasized.

Dr. Spasova has submitted 21 scientific articles for her participation in the competition for associate professor, of which 11 in Bulgarian and 10 in English. They can be divided into several thematic circles, according to the nature of the studied issues.

The largest is the thematic circle of scientific articles dedicated to the presentation and analysis of archaic traditional calendar folk customs and rituals, and healing practices from the region of Southwestern Bulgaria: "Meteorological Beliefs Related to the Veneration of High-Mountain Christian Holy Sites in Southwestern Bulgaria ", " Cultural and historical layers in the magical practices for unlocking luck from Southwestern Bulgaria. " "Demonological notions of the traditional folk culture (According to field ethnographic materials from the Gotse Delchev region)", "Spasov Day in the festive-ritual system of the village of Palat, etc.

The author's articles dedicated to the folk customs and rites related to megalithic monuments can be separate into a special subgroup. Unique and unknown to science folk rituals have been published, which have been analyzed in comparative and genealogical terms. To this subgroup belong the researches of Dr. Spasova: "Ethnographic research as a contribution to the study of megalithic culture", "Folk Believes and Ritual Practices Associated with Megaliths in Southwestern Bulgaria", "Ethnographic Research on the Continuous Use of Ancient Unorthodox Religious Centers" , "Living Healing Rituals in Open-Air Sanctuaries" and others.

Another important group are the scientific articles of Dr. Dimitria Spasova, dedicated to the study of folk culture as a resource for the development of cultural tourism: "Folk Customs in Bulgarian-Greek Cross-Border Region as Cultural Tourism Resource ", " Folklore as a Resource for the Development of Cultural Tourism ", " Wine in rites from Bulgarian folk culture "and others. The third group of articles, in which Dr. Spasova participates as a co-author, has an interdisciplinary character. This is naturally suggested by the author's participation in numerous interdisciplinary field studies, and later in the reporting to international and national scientific forums, as well as in the publication of the most significant findings and results, such as: Stoev, Al. , Maglova, P., Markov, V, Spasova, D., Genov, A. Structure of the sacred space, astronomical orientation and functional evolution of the rock-cut monument near the village of Lilych, Kyustendil region, Bulgaria. In Sonja Draxler, Max E. Lippitsch & Gudrun Wolfschmidt (Eds) Harmony and Symmetry Celestial regularities shaping human culture Proceedings of the

SEAC 2018 Conference in Graz, Hamburg: Gudrun Wolfschmidt pp. 39-44; Markov, V., Spasova, D., Genov, A. (2021) The Pyramid near Kovil as a Phenomenon of the Cultural Heritage on the Balkans "In: International Symposium of Proponties and the Surrounding Cultures - from Pre-history to the end of Antiquity. October 15-19, 2018. Biga, Turkey and others.

III. Main contributions in the scientific, scientific-applied and teaching activity of the candidate

In general, I should point out that in the scientific monographs and articles submitted for the competition, the candidate for associate professor Ch. Assistant Professor Dr. Dimitria Spasova, has achieved significant scientific results, including important scientific discoveries in the field, results of scientific analysis, including the study of the sacred geography of Middle Mesta river and the thesis of the relationship between meteorological phenomena with the foundation, the functioning and cult continuity at the holy places in the region. To these should be added the contributions related to the discovery and study of unique healing and traditional folk rites associated with megalithic sanctuaries, as well as the discovery and results of the study of unknown or little known to science traditional folk magical practices.

The author's research in the field of cultural tourism, important for the development of the cultural industries in Southwestern Bulgaria, should be mentioned among the scientific and applied contributions.

In the teaching activity a certain contribution of Dr. Dimitria Spasova is the organization and conducting, for many years, of the traveling student scientific-practical seminars, through which students get acquainted with the most significant originals of the cultural heritage of Bulgaria and the Balkans.

IV. Critical remarks and recommendations

Notes and recommendations can be addressed to the texts of peer-reviewed scientific papers, such as looking for links for the transfer of tradition through the Middle Ages to the New Age. However, this is not the most important thing. The most important thing is that colleague Dimitria Spasova has successfully coped with a complex, interdisciplinary in nature and difficult research task.

V. Conclusion

Having in mind all the above and despite the recommendations made, I strongly suggest to the esteemed Scientific Jury to award Ch. Assistant Professor Dr. Dimitria Kostadinova Spasova Scientific title Associate Professor in Scientific field 3. Social, Economic and Legal Sciences, Professional direction 3.1. Sociology, anthropology and cultural sciences.

Reviewer: Prof. D.Sc. Vasil Markov

September 4, 2021

Blagoevgrad